

Akıllı insandan rasyonel insan malzemesine doğru gidişat medenileşme midir, vahşileşme mi?

İki varlık aynı anda bulunabiliyorken, aynı yerde bulunamaz; ikisi birden bütün zamanlarda bulunabilecekken, bütün yerlerde bulunamaz. İnsan yerlere fiilen yayılamayacağından «etki»sini yaymaya kalkar. Aynı yerde, birden fazla varlık bulunamazken, birden fazla kişinin etkisi hissedilebilir, çünkü etki zamanla hissedilir ve bu özsel zamanlılığından soyutlanması «etki»nin «etki» denebilecek herşeyden, adını muhafaza etse de, soyutlanması olur. Kendisini her yere -etkisi olarak- yaymayı arzulayan kimse, etkinin fiilen inkâr edilemez zamanlılığını görmezden gelerek, etki (aynen mekandaki varlıklar gibi) bir yere diğer etkileri o yerden uzak tutarak yerleşebilirmiş gibi, mekandaymış gibi davranırsa, bir yerde insani etkinin tekleşmesi, o etkinin o yere içkinleşmiş gibileşmesi olan egemenlik zihinde belirir.

İnsani pratikte karşılaşılan niteliklerden eksiklikler zihnen arındırılarak ulaşılan tamamlanmış (*perfectus*) nitelikler tanrısal nitelikler olarak görünür. Sonsuz olan tamamlanmamış olduğu gibi tamamlanamazdır da. Örneğin, zaman tek boyutlu bir sonsuzluktur. Sonsuz üç doğrultuda uzanır: (i) zamanın başına sonsuzda ulaşılır; (ii) zamanın sonuna sonsuzda ulaşılır, ve (iii) daha fazla bölünemez tam anlara yine sonsuzda ulaşılır. «Sonsuzda ulaşılır» demek «hiç ulaşamaz» demektir; bu ifadenin «sonsuzda» bölümü paranteze alınıp, sonra da silinirse, üç doğrultudan hangisinde gidilirse gidilsin «ulaşamaz» olur size «ulaşılır»; ilahi olur beşeri. İnsan ömrünün başı bellidir, sonunu insanın kendisi bilemez; ulaşılması ulaşmayı ulaşana farkedilemez kılar. İki doğrultulu düşünüşle, bu insani varoluşun zamanla bakışsımsızlığının, yani başı belli olup, sonunun belirsizliğinin anlaşılması, bir insanı o insanın kendisi olarak kavradığına emin olanın, tamamlanmamışın tamamlanmış olarak (insanın kendisi) kavranabileceğinden de emin olduğunun görülmesini sağlar. Bununla birlikte, tanrısal bir nitelik olan başsız sonsuzluktan ve beşeri bir nitelik olan başlılık sonluluktan farklı bir nitelik belirir: Başlılık ve sonsuzluk. Bu ne tanrısal, ne de beşeri olan niteliği taşıyan yarı-tanrı olarak ifade edilebilir. Tüm yarı-tanrılar zamanla ilgili bu niteliği taşırlar.

Etki, niyetlenilmiş olansa iradenin gerçekleşmesidir. Her yere ve her zamana yayılan irade, külli iradedir. Beşeri iradeyse, cüzzidir, (ömrün ötesine taşsa da) ömür gibi zamanla, teritori gibi mekanda sınırlıdır. Zamanla yarı-tanrı olduğu, beşer doğup tanrılaştığı düşünülenler, tanrısal olanlarla beşeri olanlar arasında bir ara katman oluştururlar. İradeyi taşıyan olarak yarı-tanrılık, ortaya çıktığı yer ve zaman bakımından geriye doğru sınırlı olsa da, ileriye doğru sonsuz gibidir, sonsuzlaşır gibidir. Yarı-tanrısal irade ne tanrısal irade gibi külli olabilir, ne de beşeri irade gibi cüzzi olabilir. Yarı-tanrılığın etkin olduğu, yarı-tanrısal iradenin yayıldığı mekan bakımından sınırlılıklar olsa da, yarı-tanrılık ortaya çıktığı andan itibaren zamanın tümünde hissedilmeli, ebedi olmalıdır.

Beşere yarı-tanrılık atfetmenin en uç noktası, insan yarı-tanrının tanrı olması düşünüdür. Bu düşün zamanın sıralılık olarak görülen özünü ortadan kaldırır: Yarı-tanrının ortaya çıktığı an, yani zamanın ortasında bir an, zamandan öncesinde ya da en azından zamanın en başında bulunan tanrının ortaya çıktığı an olur. Orta baş olur. Böylece zamanla sıralamada farklı anlar olan anlar aynı olur. Bu (belirsiz bir) baştan (belirsiz bir) sona doğru, doğrusal ilerleyen zaman düşününden farklı olarak, elan yaşananın daha önce yaşanmış ve bir ihtimal daha sonra da yaşanacak olduğu, geriye dönüşlerle (ileriye gidişlerle) ya da sıçrayışlarla dönen bir zaman düşününe karşılık gelir.

«İyi kötü eksik bir aklımız var, onu da kullanmayıp tamamen kafasız mı kalalım,» diye düşünen akıllı insanla, «tek tek insanların usları eksik olsa bile, tamamlanmış bir us vardır; buna (kilise, *fraternité* örgütleri, bilimsel toplum benzeri) beşeri şuraların karar kıldığı evrenselliklerle ulaşılabilir; ve iyi, insanın (insana bu dışarıdan verilen) evrenselliklere uygun davranışdır,» diye kendini kandıran rasyonel insan arasında derin bir ayırım vardır. Avrupa'nın saldırılarının insan malzemesini, «rasyonel insan» denilerek idealleştirilen, egoyu mekanın ve zamanın tümünde etkin olacak biçimde genişletme arzusuyla kavru lan (ki tatmini imkansızdır) bir ruh halini makulleştiren ve besleyen çarpık, tutarsız ve dengesiz bir zihinle davranan, saldırganlıkları vicdanlarını rahatsız etmek bir yana vicdanlarını rahatlatan insanlar oluşturur. Bu tür bir zihin de (kendinde besleyip büyüttüğü giderek kendini bizzat bu zihin sanan) ego gibi, evrensel us olarak, mekanın ve zamanın tümünde

etkin olduğu sanrısındadır. Rasyonel insan (zaman zaman açık verse de, çoğu zaman) gizliden gizliye, için için yarı-tanrılığa soyunmuş insan olarak belirir.

Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri'nde kitap basımı, kanal yapımı, ticareti, sanayisi, kağıt parası, gelişkin yol ağı, ve Dünya'yı denizden keşfedecek ve fethedecek deniz kuvvetleriyle 11. yüzyıl ile 15. yüzyıl arası Çin anlatıldıktan sonra, şöyle yazar: «Ancak Çinlilerin 1433'teki seferi bu dizinin sonuncusu oldu; üç yıl sonra da açık deniz gemilerinin yapımını yasaklayan bir imparatorluk kararı çıkarıldı; daha sonra da özel bir emir ikiden fazla direği olan gemileri yasakladı. Donanma personeli, bundan böyle Büyük Kanal boyunca işleyen daha ufak gemilerde çalıştırılacaktı. Chang Ho'nun koca savaş gemileri kızağa çekildi ve çürüyüp gittiler. Denizaşırı yerlere açılmayı çekici kılan tüm imkânlarla rağmen Çin, dünyaya arkasını dönmeye karar vermişti.»¹ «İmparatorluk» olarak nitelenenin «imparatorluk» diye adlandırılan diğerleriyle nasıl bir arada sınıflandırılabilirdiği gibi sorular bulunmakla birlikte, anlatılan oldukça açık gözüküyor ve -her ne kadar yazar gerekçeler üretse de- kolay kolay rasyonel olarak nitelenemez. Kritik olan, ciddi bir nüfus baskısı olmasına karşın «şuna da işaret etmek gerekir ki, Çinlilerin hiçbir zaman yağma yapmadıkları ve adam öldürmedikleri anlaşılıyor ... Portekizlilere, Hollandalılara ve Hint Okyanusu'nu istila eden öbür Avrupalılara benzemiyorlardı.»¹ Anlaşıldığı kadarıyla, bu Çinliler akıllı insanlarmış, buna karşın, irrasyonellermiş.

Batı'da ortaya çıkan dinler yarı-tanrılarla durmaksızın zenginleşen bir panteona haiz çok tanrılığa ya da örtük biçimde çok tanrılığın barındıran tanrısızlığa eğilimli gibiyken, dünyanın merkezinde ortaya çıkan dinler ilahi olanın tekliğine dayanır gibidir. Batı, tanrılaşacak yarı-tanrı olarak dünyayı param parça edip, üzerinde yükselip tüm parçalara hükmetmek ister gibiyken, Doğu'da, bir kendi halindelikle, bir mütevazılık sezilmektedir; dünyanın merkeziyse, tek ilahla birleştirilerek, dünyanın iki yakasını bir araya getirmeye yazgılı gibidir.

Türkali Mah., Beşiktaş

Hay aklınla bin yaşa!

Notlar

1. Kennedy, Paul, Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Sekizinci Basım Mayıs 2001, s. 31.